

Marokko een land van tegenstellingen

de moeite waard om te ontdekken

Willy Wijnen-van Lochem

In oktober 2011 maakten we met een huurauto een rondreis van drie weken door Marokko en legden circa 2500 kilometer af.

We bezochten de Koningssteden en vele bekende toeristische attracties zoals medina's en soeks, maar ook onbekende steden en dorpen.

Vanuit Chefchaouen reden we via Fes, Midelt, Merzouga, Tinehir en Ouarzazate naar Marrakech om aan het eind ook nog enkele dagen aan de kust in Essaouira uit te rusten.

Van alle medina's sprak die van Fes ons het meeste aan, in Casablanca natuurlijk de op een na grootste moskee van de wereld en in Rabat het Mausoleum van Mohammed V. Het sfeervolle Place Jemaa el Fna in Marrakech is tegenwoordig de 'place to be'.

Vanuit Fes voerde de reis door het Midden- en Hoge-Atlasgebergte en door de woestijn. We waren zeer onder de indruk van de steeds wisselende natuur; de zandduinen in de Sahara bij Merzouga, de Todra- en de Dadèskloof tussen Merzouga en Tinehir en de kasbahs niet te vergeten.

Deze reis kwam vooral tot stand door speurwerk op het internet en met behulp van de fantastische reisgids Rough Guide Marokko.

De boekingen van de hotels en guesthouses deden we met behulp van D-Reizen vooral via Booking.com.

De wegen zijn er goed berijdbaar en een huurauto kan worden uitgerust met een Nederlandstalige navigatie.

Er dient wel rekening mee te worden gehouden dat het prijspeil, zeker in vijfsterrenhotels en luxere restaurants op Europees niveau ligt.

14 oktober 2011 Amsterdam - Marrakech

Het vliegtuig van Royal Air Maroc vertrok op tijd en kwam ook op tijd in Casablanca aan. Daarna liep het minder vlotjes. Dik één uur vertraging op de vlucht naar Marrakech. Je hoeft je echter niet te vervelen op het kleine vliegveld van Casablanca. Er is veel te zien en de Marokkanen zorgen er wel voor dat je niet verveelt.

15 oktober 2011 Marrakech

Het **hotel Es Saadi Gardens & Resorts** is een mooi hotel; vriendelijk personeel en een fraaie tuin om in te ontbijten dicht bij het zwembad. Nog nooit zoveel mussen bij elkaar gezien. We maakten een rondtour door de stad met de 'hop on, drop off bus'. Deze bus gebruikten we ook om naar de supermarkt aan het andere eind van de stad te gaan. Het was erg warm circa 40 graden.

We zagen alle belangrijke plekken aan de buitenkant en lunchten op een terras waar onder het zonnescherm vloeibare stikstof werd gespoten om de boel te koelen; erg apart. Marrakech is een bruisende, sfeervolle stad met 750.000 inwoners.

Dat was 's avonds ook goed te merken op **het Place Jemaa el Fna**. Op dit plein, misschien wel het sensationeelste plein van de wereld, waar overdag tal van acrobaten, slangenbezweerders en andere exoten zijn te bewonderen, komen 's avonds heel veel mensen samen om naar elkaar te luisteren en te kijken.

Er staan wel dertig of meer kraampjes, die allemaal vers sinaasappelsap verkopen. Naar mijn idee denken de Marokkanen: "als er één kraam staat kunnen er ook wel dertig staan". Dit fenomeen kom je overal tegen, er wordt zelden unieke koopwaar aangeboden; als er één verkoper is, verschijnt er binnen korte tijd een groot aantal, dat dezelfde waar aanbiedt.

De rest van het plein is 's avonds gevuld met allerlei eetkraampjes van slakken tot cactusvruchten en alles wat er maar tussen past.

Wij aten heerlijk in **restaurant Marrakshi** met uitzicht op het grote circus op het plein. Dit restaurant verdient aanbeveling; het eten is er prima en de sfeer exotisch.

Gezeten aan piepkleine mahoniehouten tafeltjes, op piepkleine rode pluche stoeltjes wordt gegeten in een smaakvol aangekleed restaurant. Er klinkt live gespeelde Marokkaanse muziek en als apotheose treden twee buikdanseressen op.

16 oktober 2011 Marrakech - Casablanca

De dag begon niet vlekkeloos. De auto werd ruim drie kwartier te laat afgeleverd en dat scheelt toch een flink stuk in het dagprogramma. De nieuwe snelweg naar Casablanca is prima te rijden en omdat het een tol weg is ook erg rustig. De autoweg en het treinspoor lopen parallel aan elkaar. We rijden door het gebied waar de wijngaarden van Gris de Boulaoune - Marokko's bekendste rosé - liggen en de indrukwekkende **Kasbah de Boulaoune** die er nog net zo uit ziet als in de 18e eeuw.

De 'katoenstad' **Settat** is de enige grote stad, die we passeren, op weg naar Casablanca.

Met een totaal aantal inwoners van 3.609.698 is de moderne stad Casablanca de grootste en belangrijkste stad van Marokko. De bevolking bestaat voornamelijk uit etnische groepen Berbers en Arabieren, met daarnaast minderheden van Joodse, Europese en Afrikaanse afkomst, waaronder Spanjaarden, Fransen en Algerijnen. Doordat de ontwikkeling van de stad - buiten de medina - pas aan het begin van de 20e eeuw op gang kwam, zijn de soeks er overzichtelijker en de monumenten van recentere datum dan in de overige Koningssteden. Het centrum van de stad is één groot monument van Franse art deco uit de jaren dertig.

Om de beroemde **Hassan II moskee** nog in vol daglicht te kunnen bewonderen hebben we de lunch overgeslagen. De moskee is na die van Mekka de grootste ter wereld. Het is een indrukwekkend gebouw en zo groot dat er wel 25.000 mensen in passen. Dat er op het immense plein nog eens plaats is voor 80.000 mensen, realiseer je je pas als je eroverheen loopt.

In augustus 1980 is de bouw van start gegaan en het gebouw werd in 1995 voltooid. De minaret is 200 meter hoog. De moskee is versierd met marmer uit Agadir, cederhout uit de Midden-Atlas, graniet uit Tafraoute en glas uit Murano bij Venetië. Door de glazen vloer is de zee eronder te zien en om 'Gods hemel' te kunnen aanschouwen wordt het enorme dak soms opgerold.

Hassan II Moskee

Na de moskee bezochten we een aantal pleinen waar de bevolking van Casablanca vandaag (zondag) vertier zoekt. Op deze pleinen verzamelt zich een groot aantal mensen om naar andere mensen te kijken. Er zijn mannetjes met inheemse dansen, trommelaars en groepen donker gekleurde Afrikanen, die hun stamlieden al musicerend ten gehore brengen.

Vanavond gegeten aan de rand van de Medina in een soort oude vesting **Sqala** genaamd. Het is verrassend om te zien hoe ze zo'n fort hebben omgetoverd in een mooi restaurant met spuitende fontein en met stenen betegelde bankjes.

Op weg er naar toe kwamen we in de drukte van **de oude Medina** terecht. Dit historische en Arabische gedeelte van de stad stamt grotendeels uit het einde van de 19e eeuw en is voor een deel omsloten door een muur. De medina ligt centraal in de stad naast een belangrijk marktplein en in de buurt van de zee. Het is een kluwen van nauwe straatjes met kleine huisjes, winkels en cafés.

Om acht uur sluiten de meeste bedoeinkjes en gaat iedereen naar huis. Dat hebben we geweten. Bij het busstation is er geen doorkomen aan. In de cafés rond het busstation zitten de terrassen vol met wachtende mannen, die muntthee drinken en in rijopstelling naar de televisie zitten kijken. In de tussentijd maakt de visboer zijn waar schoon tussen twee oude ronkende bussen. Overal waar je kijkt zie je auto's, bussen en vooral mensen. We slapen in **Hotel Le Royal Mansour Meridien** een goed hotel met redelijke kamers. Jammer dat het personeel meer pretenties heeft dan het waar kan maken.

17 oktober Casablanca - Rabat

Onderweg naar Rabat rijden we door de **Gharb**; de vruchtbaarste streek van Marokko waar de bekende Marokkaanse sinaasappels en mandarijnen vandaan komen. Hoewel het niet zo'n lange tocht is, is het toch vermoeiend. De snelweg was over de volle lengte opgebroken en het verkeer, waarvoor het recht van de sterkste geldt, heeft in dit land nooit van regels gehoord. Onder het rijden kom je dan ook ogen te kort.

Als eerste stad passeren we het vriendelijke en gemoedelijke **Mohammedia**, voorheen Fedala, het heeft de voornaamste olieraffinaderij en basis van de petrochemische industrie van Marokko, maar als vakantieoord ook de beste stranden van de Atlantische kust, een racecircuit en de Mohammedia Royal Golf Club. Vervolgens rijden we langs Skhirat Plage waar in 1971 door Marokkaanse generaals, tijdens het verjaarsfeest van koning Hassan II, een coup poging plaatsvond, en de badplaatsen **Ech Chiana** en **Temara**.

Salé was voorheen een belangrijke havenstad en nu niet meer dan een voorstad van Rabat.

Het logeeraadres is **Riad Dar el Kébira** een typisch Marokkaanse villa (riad) midden in de oude stad (Medina) met piepkleine kamertje, maar wel met heel veel sfeer. Vanaf de doorgaande weg bereik je via kleine middeleeuwse steegjes met witte muren na vijf minuten lopen het logeeraadres.

Rabat, de hoofdstad van Marokko, is een vriendelijke stad met weinig echte hoogbouw en ongeveer anderhalf miljoen vriendelijke mensen als inwoner. Er heerst een residentiële kalmte met mooie kashba's, stadsmuren, poorten en Koranscholen. Bij de bouw van de stad is rekening gehouden met de al aanwezige historische bezienswaardigheden, waardoor vele nog in goede staat zijn. De Franse invloeden zijn buiten de oude citadel duidelijk zichtbaar zoals in de brede lanen omzoomd door prachtige palmen.

Vergeleken bij Casablanca is de stad een beetje provinciaals, maar daarom niet minder mooi.

Als eerste bezochten we de **Kasbah des Oudaias** waar we bij de poort werden opgewacht door een 'feak-gids' die ons voor 120 dirham wel in een halfuurtje het oude fort met veel oude steegjes wilde laten zien. Na enig aandringen, raakten we hem gelukkig kwijt.

Er heerst een dorpsachtige sfeer in deze kashba. De hoofdboort **Bab Oudaia** uit 1195 is Almohadisch en gemaakt door Yacoub el Mansour. **De Souk el Ghezal**, het belangrijkste handelscentrum van de middeleeuwse stad en de wol- en slavenmarkt, bevond zich net buiten deze poort. De op een heuvel gebouwde kasbah is echt een belevenis; je waant je hier in oude tijden. Bovenop de heuvel heb je een prachtig uitzicht op de rivier, die daar in zee stroomt. De meeste huizen hebben blauw geverfde muren waardoor, naar men zegt, de muskieten op afstand blijven.

De Medina is een compacte wijk aan een kant ingeklemd tussen de zee en de rivier en aan de andere tussen 12^e en 17^e eeuwse muren. De Andalusische gebouwen zijn gemaakt van steen en pleister en hebben donkere, bewerkte houten deuren. De medina is gevuld met markten, winkeltjes en werkplaatsen. Het is een echt 'shoppers paradise'; er zijn mooie artikelen tegen lage prijzen te koop onder andere aardewerk, tapijten, lerenartikelen, houten meubelen en exclusieve lampen. De zilverwinkels boden jammer genoeg niet wat we zochten.

Vandaag maakten we ook een rondwandeling door de aantrekkelijke nieuwe stad (ville nouvelle) waar wat luxere winkels en veel kantoren te vinden zijn.

Aan het eind van de dag bezochten we de nooit voltooide **Hassanmoskee** van ongekende omvang met een enorme minaret. De bouw ging onder leiding van Yakoub El-Mansour van start in 1195. De minaret staat in het midden in plaats van in de noordhoek aan de achterkant van de moskee. Hij is nu 50 meter hoog, de oorspronkelijke bedoeling was 80 meter. De façades zijn versierd met verschillende patronen.

Tegenover de moskee staat **het mausoleum van Mohammed V** met glanzend marmer en spiralende motieven, ontworpen door de Vietnamese architect Vo Toan. Na het passeren van prachtig uitgedoste koninklijke wachters te paard komen de bezoekers op een intern balkon. Van daar kunnen ze de witte onyx sarcofaag van Mohammed V beneden zien staan.

Rond vijf uur wordt er een ceremonie opgevoerd rond het strijken van de nationale vlag. Er komen dan 8 soldaten aangemarcheerd in rode pakken voorafgegaan door een trompetter. Met veel theater wordt de grote vlag gestreken terwijl de trompetter de nationale hymne speelt.

Als de vlag na vele handelingen is opgevouwen, gaat iedereen weer in het gelid staan vervolgens marcheren ze, vergezeld van de wachters op paarden, weer terug.

19 oktober Rabat - Tanger

De weg loopt niet zoals we dachten, voor het grootste gedeelte langs de zee, maar wel door prachtig natuurschoon en langs wijngaarden. Onze eerste stop was in **Assilah**, een fris en vriendelijke, oude Portugese Atlantische haven, waar veel Spaanse toeristen komen. De muren van de huizen in de 16^e eeuwse Medina zijn versierd met tal van schilderijen omdat daar elk jaar een kunstenaarsfestival plaatsvindt. Het ademt een prima sfeer en het was erg leuk om daar even te stoppen.

Extra bijzonderheid: bij terugkomst was de auto keurig gewassen en ontdaan van het rode stof. We lunchten aan de boulevard in **restaurant La Place**.

De oude havenstad **Tanger** met circa 700.000 inwoners, wordt ook wel de witte stad genoemd. Een toepasselijke naam, vanwege de vele miljonairsjachten die hier in de haven liggen te pronken. Tanger is niet alleen een vakantieoord voor miljonairs, ook kunstenaars, musici en schrijvers halen door het grote aanbod aan natuur en cultuur veel inspiratie uit de stad.

Na een paar keer vragen, de gps kent niet altijd alle straten, kwamen we in **Hotel El Minzah** in Tanger, dat ook meer pretenties heeft dan het waar kan maken. Als gast krijg je een beetje het gevoel dat het een eer is dat je er mag verblijven. Onze kamer bood uitzicht op de haven van de stad en op Spanje. Erg leuk om Spanje zo dichtbij te zien liggen. 's Avonds aten we een soort van **Italiaans bij Ana e Paolo**, niet slecht.

De volgende dag bezochten we eerst maar weer eens **de oude Medina**, waar ontzettend veel waren aan de man worden gebracht, met pittoreske marktkraampjes, heerlijke geuren van specerijenstalletjes en een grote en een kleine socco.

De medina van Tanger is vrij groot en er zijn vele winkeltjes met opdringerige verkopers, die voor een groot deel gericht zijn op toeristen. Ook zijn er gedeelten waar prachtig handwerk te koop is.

In een ander gedeelte van de medina staan voornamelijk woonhuizen, prachtige gedecoreerde woningen met vele kleuren.

Op het buitenplein ervoor is een bonte mengeling van mensen te zien. De Berbers uit de bergen in hun typische kleding komen ook naar de stad om boodschappen te doen. Af en toe wordt je wel gek van de 'nepgidsen', die zich te pas en te onpas aanbieden. Je krijgt ze maar moeilijk afgewimpeld.

Eigenlijk wilden we 's middags eten in een leuk restaurant op de berg met uitzicht op zee, de rots van Gibraltar en de haven. Plotseling kwamen er van zee echter grote mistwolken aanzetten en was er geen hand voor ogen meer te zien.

Na een uurtje was de mist weer opgelost en konden we toch nog aan de boulevard lunchen. Daarna maakten we een lange wandeling langs de boulevard. Men bouwt er een prestigieuze nieuwe haven voor plezierjachten met appartementen. Wordt vast erg mooi. Daar onze tong op onze schoenen hing, dineerden we in het hotel in de wijnbar.

21 oktober Tanger - Chefchaouen

De bochtige weg voert door de bergen en is goed berijdbaar. Onderweg kom je veel (meestal) vrouwen tegen op ezeltjes, die hun planten, takken en andere kruiden van het land naar de markt vervoeren. Dikwijls hebben ze een baby of klein kind op hun rug. **Tetouan** - "open je ogen" - is de eerste plaats die we tegenkomen.

De stad werd gesticht in 1484 en heeft als enige Marokkaanse stad een open haven naar de Middellandse Zee. Tetouan ligt prachtig bovenop de helling van een nauwe vallei te midden van grote, donkere rotspartijen. In het zuiden en westen wordt de stad omringd door indrukwekkende bergen. De stad is ook bekend als populaire badplaats met uitstekende stranden.

Na een kopje muntthee vervolgden we onze reis door het Rifgebergte naar het einddoel van vandaag **Chefchaouen**; de 'blauwwitte' stad met zo'n 40.000 inwoners. We slapen in Hotel Dar Mounir; een soort "bed & breakfast". De weg naar onze kamer leidt over smalle trapjes en door bijzondere hoekjes. Het hotel ligt midden in de medina en we bevinden ons dan ook tussen de plaatselijke bevolking. De kinderen hebben de MP3 ontdekt en af en toe klinkt er op de binnenplaats een oorverdovend lawaai van Marokkaanse, traditionele muziek.

We bezoeken de mooie, **eeuwenoude Kasbah** gebouwd voor de 18e eeuw door de legendarische koning Ismail. Het is een prachtig, goed geconserveerd gebouw, van buiten omgeven door een rijke vegetatie. Op deze plaats werd de beruchte plaatselijke leider Abdu-I-Karim gevangen genomen door de Spaanse troepen in 1926. Omdat hij zo geliefd was in noord Marokko bleef hem een executie bespaard en overleed de eerdere leider 37 jaar later in Cairo in Egypte.

's Avonds eten we in '**de lamp van Aladin**'. We zitten op kleine stoeltjes met onze knieën boven de tafel uit en eten natuurlijk tagine.

De lamp van Aladin.

De volgende morgen wordt het ontbijt op het dorpsplein voor een soort snackbarretje geserveerd.

22 oktober Chefchaouen - Volubilis - Meknes

Na ons vertrek passeren we al snel het plaatsje **Ouazzane** - bekend om de wollen tapijten - aan de rand van het Rifgebergte, dat ons niet uitnodigde om te stoppen.

Het is een warme dag, eigenlijk te warm om het eeuwenoude **Volubilis** te bezoeken. Deze oude Romeinse nederzetting bevindt zich in een dor en droog gebied waar de zon, zoals in de meeste opgravinggebieden, vrij spel heeft. Het is echter de moeite van ons bezoek zeker waard.

Volubilis was een Romeinse provinciehoofdstad en tegelijkertijd de meest afgelegen basis van het Romeinse rijk. Het monument staat nu op de Werelderfgoedlijst. De ruïnes van gebouwen uit de 2^e en 3^e eeuw, imposant en rijk bewerkte ontwerpen, zijn mooi uitgegraven en goed onderhouden. Dikwijls zijn de mozaïeken nog in goede staat. Het omliggende gebied was erg vruchtbaar en de stad exporteerde dan ook grote hoeveelheden graan en olijven naar Rome. Bovendien leverde Volubilis een groot aantal wilde dieren waaronder leeuwen voor de spelen in het Colosseum in Rome.

Na het verlaten deze 'oven' begeven ons op weg naar de Koningsstad **Meknes**, die op de werelderfgoedlijst staat vanwege de Medina en de ruïnes van het koninklijke paleis. Deze vijfde grootste stad van Marokko met 550.000 inwoners heeft een onvergetelijke, middeleeuwse uitstraling. In het grote economische centrum wordt vooral wijn, muntthee en olijven verhandeld.

Ons **Hotel Zaki**, gelegen aan de buitenrand van de stad, beschikt over een grote bar en zelfs een discotheek, waar een bonte mengeling van vrouwen - zelfs zonder hoofddoek - rondhangt. We nemen een taxi naar het centrum, die meestal niet meer kost dan 1,50 euro. Het diner in restaurant **Le Relais de Paris**, waarvan de eigenaar uit België komt, is fantastisch. Het is een verademing om na al het Marokkaanse eten eens te worden verwend door de Franse keuken.

Meknes is een prachtige stad met een groot centraal plein **Place El Hedime** waar kooplui, vuurvreters en acrobaten zich bij het vallen van de schemering verzamelen. In de oude Medina krioelt het van de mensen. Vandaag is het bovendien weer marktdag en de mensen van het platteland zijn dan ook in groten getale aanwezig.

We bezoeken de stadspoort de **Bab Mansour**. Deze poort op de Place el Hedim is de grootste stadspoort van Meknes; rijk aan ceremoniële decoraties en bijna perfect bewaard gebleven. De poort, de mooiste van Meknes, is een variant op het klassieke Almohadische ontwerp, geflankeerd door inspringende, dikke bastion, die puur decoratief zijn. De marmeren zuilen ervan komen uit Volubilis. Met decoratieve patronen en een serie zelliges wordt de triomf van Ismail op de poort verheerlijkt.

In de soeks bekijken we de pantoffel- en textielkraampjes. Jammer dat de mensen in dit land zo onverschillig met dieren omgaan. Ezels krijgen klap op klap en we zagen zelfs mannen met aapjes aan ijzeren kettingen.

23 oktober Meknes - Fes

Het is maar een klein stukje rijden ongeveer 65 kilometer.

Fes is de oudste Koningsstad van Marokko, de religieuze hoofdstad van het land en de meest complete Islamitische stad van de Arabische wereld. Meer dan enig andere Marokkaanse stad lijkt het of de oude stad in een tijd tussen de Middeleeuwen en de moderne tijd is blijven hangen. De stad telt 950.000 inwoners.

Wij logeerden in **Sofitel Palais Jamaï**, naar men zegt samen met het Mamounia hotel in Marrakech het beroemdste en meest historische van Marokko gevestigd in een 19de-eeuws paleis. Het hotel grenst aan de medina van de stad en onze kamer bood daarop uitzicht.

De meeste steden bezochten we met zijn tweetjes met een goed reisboek in de hand, maar de **Medina** van Fes is zo groot dat je beter een gids in de arm kan nemen. Achmed toonde ons in een paar uur tijd slechts een klein deel van de medina wat een onvergetelijke ervaring was. De straten van deze 1400 jaar oude stad zijn gebouwd als een soort doolhof en dikwijls onbegaanbaar. De Medina is op een heuvel gebouwd waardoor je soms over steile 'straatjes' naar boven of beneden moet. Bovendien is er vaak geen sprake van plaveisel, trottoir of stenen en moet je door het zand en losse stenen verder. We vragen ons af hoe het de mensen, die daar in de kleine krotten wonen, bij hevige regenval vergaat. Wellicht moeten ze hozen om droog te blijven. Onze gids nam ons mee naar goed bewaarde monumenten zoals de **Karaouine Moskee** uit 857. Tot de bouw van de Hassan II moskee in Casablanca was dit de grootste van Marokko. Hier ligt de basis van het religieuze leven van Marokko en wordt de tijdsbepaling van de ramadan en andere islamitische feesten bepaald.

Vervolgens liepen we door een doolhof van 18^e eeuwse straten naar de **Chouwara leerlooierijen**; de grootste leerlooierijen van Fes en de bijzonderste van de Medina. Op de stinkende binnenplaats staan vaten met een doorsnee en diepte van anderhalve meter gevuld met verschillende stoffen zoals kalk, zout, kleurstoffen en duivenpoep. De looiers staan tot hun middel in deze bijtende en stinkende stoffen om de huiden te bewerken. Al trappend met hun voeten duwen ze de huiden naar de bodem van elk vat om zo te zorgen dat de stoffen goed in de huiden trekken. Het is het smerigste werk dat we tot op heden hebben gezien. Overal liggen huiden uitgespreid over de daken om te drogen. De kleurrotatie gaat in een traditionele volgorde: geel, rood, blauw, groen en zwart.

Aan het eind van de rondleiding nam Achmed ons mee naar zijn huis; een krot in de oude stad met vier hokken van kamers en een keukentje met een aanrecht en een gootsteen, de enige kraan in deze woning. Hier woont de familie Achmed met zes personen zonder daglicht en ramen. De meeste Marokkaanse vrouwen werken niet als ze getrouwd zijn en brengen dan ook de hele dag in deze bedompte, stinkende ruimte door.

25 oktober Fes - Midelt

Een rit van circa 220 kilometer door het **Midden-Atlasgebergte**; een afwisseling van kalksteen plateaus, vulkanisch gebergte, bergrivieren en ceder- en eikenbossen. We begonnen met regen en soms ook mist. Het werd behoorlijk koud; de temperatuur daalde naar 6 graden. De natuur maakte echter alles goed. Het is onbeschrijfelijk wat we zagen. Maar ik probeer het toch. Het steenrood gekleurde landschap is ruig en dor. Zo ver het oog reikt, liggen tussen de bergen enorme plateaus. Hier leven de arme schaapherders en geitenhoeders met hun dieren. In de wijde omtrek is dikwijls geen huis te bekennen, alleen een armetierig onderkomen voor de herders om de nacht door te brengen.

We passeren plaatjes als **Sefrou**, **Boulemane** en **Itzer** waarvan de markt met een grote keus aan Berberse kleden en tapijten de belangrijkste in de regio is. Kilometers en kilometers lang kom je op deze weg niemand tegen. Hier en daar ligt een nederzetting waar dan opeens weer veel mensen samenkomen om hun voorraden aan te vullen en hun schamele producten te verkopen.

Via een woeste vlakte van struiken en woestijn bereiken we **Midelt** aan de voet van **Jbel Ayach**, met 3747 meter boven zeeniveau, een van de hoogste bergen van Noord-Afrika. Voor ons liggen de hoge toppen van de **Hoge-Atlas**. Deze Berberse stad bestaat uit één straat met cafés en een kleine soek.

Ons onderkomen voor de nacht heet **Hotel Taddart** en ligt op net zo'n dorre vlakte op 5 kilometer van de stad Midelt, die geen noemenswaardig vertier te bieden heeft. Om een nacht te vertoeven is het hotel met zeer onvriendelijk personeel een prima plek.

26 oktober Midelt - Merzouga

De reis gaat verder over de enorme vlaktes met op de achtergrond de bergen van de Midden-Atlas en we klimmen vervolgens over een van de lagere bergen van het Hoge Atlas; de **Tizi n' Talrhemet**. Als we beneden zijn, zien we de **Ziz vallei**, een kale woestijnvlakte zo ver het oog reikt. De verspreid liggende oases zoals **Aït Kherrou**, een rivieroase bij de ingang van een smalle kloof, leveren een schitterend beeld op. Het ene moment is alles dor, droog en zwart en een paar minuten later zie je een dorp omgeven door palmen en tal van andere planten. De hoog oprijzende bergen hebben naar onze mening wel iets gemeen met de bergen van de Grand Canyon.

Na een paar uurtjes draaien we de berg om en zien tot onze verrassing plotseling een groot meer opduiken. Waarom eromheen geen mensen wonen, begrijpen we niet. Voor ons maakt het niets uit, wij vinden het gewoon mooi.

Wat zijn er toch grote verschillen in dit land, niet alleen voor wat betreft de bevolking, de cultuur, steden en dorpen, maar ook qua natuur.

Na de lunch in **Erfoud**; één van de belangrijkste oases van Marokko, komen we in de echte woestijn, de **Sahara**.

Niet geel, beige, of rood, zoals we altijd dachten, maar zwart met lavastenen bedekt. In de verte ontwaren we wel rode duinen. Deze duinen van de **Erg Chebbi**, waarvoor we deze dagtrip maakten, geven een imposante indruk van de grandeur van de Sahara. Ze zijn soms 150 meter hoog en ze zijn een van de mooiste bezienswaardigheden van

Marokko. Hun kleur is die van het zand dat we in Nederland dikwijls op onze auto's aantreffen.

Na een tocht van ongeveer een uurtje door de woestijn, waar je geen huis, of boom tegenkomt, bereiken we ons doel van vandaag: het dorp **Merzouga**. Om er te komen moet je van de geasfalteerde weg door de zwarte woestijn. Echte wegen zijn er niet, alleen wat bandensporen. Met behulp van een vriendelijke man op een motor kwamen we bij ons hotel. Het **Nasser Palace** ligt echt midden in de woestijn en je ziet overal dromedarissen lopen. Palace is een te groot woord voor dit eenvoudige onderkomen waar de sfeer van een jeugdherberg heerst.

Om de omgeving goed te kunnen bekijken, huurden we gids Youssef in. Hij reed ons in een terreinwagen door de woestijn en vertelde er het een en ander over. We reden zelfs over de weg van de **rally Parijs-Dakar**, die tegenwoordig in Argentinië wordt gereden. Een aantal rallydeelnemers - de rally gaat in januari weer van start - was daar druk aan het oefenen. In ons hotel logeerde een Nederlands equipe van negen man, die zich ook op deze beroemde rally voorbereidde.

Om half zes reed Youssef ons een onmogelijke zandberg op om daar de zonsondergang te bekijken; het was een fantastisch schouwspel.

Na zonsondergang bezochten we een Saudanese muziekgroep, die hun traditionele muziek voor ons speelde.

27 oktober Merzouga - Tinehir

Om de weg naar onze eindbestemming van vandaag te bereiken, moesten we eerste weer terug door de woestijn naar **Erfoud**. Een rit van een uurtje.

Het landschap, dat we vandaag doorkruisten langs weelderige oasen bewoond door de **Aït Attastam**, de traditionele krijgers uit het zuiden, was weer heel anders dan de andere dagen en verdient nog meer superlatieven.

De eerste stad van betekenis, die we tegenkomen, is **Tinejdad**. Het bestaat uit één lange straat met aan beide kanten voorzieningen als een tankstation, postkantoor, bank en eethuizen.

We reden langs grote palmbossen, door dorre vlakten en kwamen uiteindelijk bij de bergen van de **Hoge-Atlas**, die best stijl zijn met veel smalle bochten. Onze doel van vandaag is **de kloof van Todra** met een immens palmbos met ongeveer een miljoen palmbomen. Deze kloof ligt ongeveer 14 kilometer van het dorp **Tinehir** en bereik je via een slechte, smalle, steile bergweg met grote gaten. De barre tocht was echter wel de moeite waard. Zo iets bijzonder indrukwekkendst hadden we deze reis nog niet gezien. Rondom rijzen hoge, steile, bruine rotsen op en aan het eind raakten ze elkaar bijna bij een doorgang van circa 10 meter breed en wel 300 meter hoog. De gasten van de Kras-bus, de Marokko specialist, waren het met ons eens, het was prachtig.

Ons **Hotel Tomboctou**, klein hotel met veel zand in de kamers, staat dicht bij het centrum van de stad, die naar onze mening niet zo heel veel voorstelt, je kunt op één dag natuurlijk ook niet alles hebben.

28 oktober Tinehir - Ouarzazate

Via de **Dadès Vallei**, de Vallei '1000 kashba's', rijden we richting **Ouarzazate**. De kasbahs - vooral die in Skoura - en oasen, die we onderweg tegenkomen, zijn verrassend. Het indrukwekkendst is echter de **Dadèskloof**, waar de **rivier Dadès** een vruchtbare strook land doorklieft die diep in de **Hoge Atlas** snijdt. De route gaat over bergpassen waarlangs donkerrode dorpen liggen. De huizen hebben de kleur van het landschap en de bergen.

El Kelâa M'gouna is omgeven door duizenden rozenstruiken, die vroeg in de zomer uitbundig moeten bloeien om te kunnen dienen als grondstof voor rozenwater. In deze plaats staat ook een grote rozenwaterfabriek.

Via het dorp **Skoura**, dat alleen bestaat uit een soek en een paar overheidsgebouwen, en de Skoura-oase komen we aan in Ouarzazate; een van Marokko's moderne steden.

Ouarzazate is een stad met een levendige cultuur en een lange geschiedenis, rijk aan kunst. De stad was ooit een kruispunt voor Afrikaanse handelaren die op weg waren naar de noordelijke steden van Marokko en naar Europa. Tijdens de Franse overheersing was het een garnizoensstad, bestuurlijk centrum, en douanepost. De Fransen ontwikkelden de stad in de jaren twintig van de vorige eeuw. Daarnaast staat de stad bekend als het 'Hollywood van de woestijn' omdat hier, in de Atlas studio's, veel films worden opgenomen. Ouarzazate heeft circa 50.000 inwoners

We slapen in een heerlijk hotel het **Berberie Palace**, waar de kamers zijn gelegen in een mooie tuin en gebouwd in een soort bungalowstijl. Het valt op dat de stad fris is en ook veel schoner dan de meeste steden die we bezochten.

29 oktober Ouarzazate - Marrakech

20 kilometer na Ouarzazate gaan we eerst even van de weg af om de **ksar Aït Benhaddou** te bezoeken. Een ksar is een verzameling kashba's, die samen een dorpsgemeenschap en een groot fort vormen. Aït Ben Haddou is bekend van films als 'Gladiator', 'The Mummy' en 'Lawrence of Arabia'. Het fort werd veelvuldig als achtergronddecor gebruikt en staat al sinds 1987 op de werelderfgoedlijst van UNESCO. Ondanks dat het er erg heet was, was het bezoek de moeite van de omweg waard.

We rijden verder richting Marrakesh de Hoge-Atlas in over de **Tizi n'Tichka bergpas**, op 2260 meter hoog. Deze dag is een van de zwaarste, maar ook de leukste om te rijden. De bergweg van circa 100 km lang is smal, niet altijd goed geasfalteerd en beschikt over heel veel haarspeldbochten. Het berglandschap is er in alle kleuren van donkerrood tot lichtgeel en van zwart tot groen. Heel bijzonder om te zien. De laatste 40 kilometer rijden we achter een groot aantal vrachtwagens, dat kruipend de bergen op en af gaat. Omdat de weg zo smal is, zijn er bijna geen mogelijkheden om in te halen. Dus bezitten we onze ziel in lijdzaamheid.

Aan het eind van de dag komen we gelukkig heelhuids in **Marrakech** aan waar we twee nachten in **Hotel Kenzi Farah**, een soort Van der Valk hotel, logeren. We hebben een tuinkamer met terras. Vooral op zondagmorgen lijkt het wel of iedereen hier een 'weekendje weg' is.

30 oktober Marrakech

Marrakech is toch wel de bruisendste stad van alle voorgaande. De stad is vooral in opkomst bij rijke buitenlanders, die hier een tweede huis kopen. Dit brengt het levensniveau van de bevolking natuurlijk ook omhoog. Eerst bezoeken we het wereldberoemde **Place Jemaa el Fna** waar we de tweede dag van onze reis 's avonds al een bezoek aan brachten.

Overdag wordt het bevolkt door andere mensen dan 's avonds. Nu zien we de slangenbezweerders, waterdragers in folkloristische kleding en de vrouwen die hennafiguren op je handen en voeten willen aanbrengen. Ook zitten er vrouwen van het platteland uit de omgeving met zelfgemaakte rieten manden.

Als we al deze bijzondere zaken bewonderd hebben, duiken we de soeks in om te kijken of daar nog iets naar onze gading te koop is. Jawel, we hebben succes. Voor schappelijke prijzen kochten we een aantal typisch Marokkaanse zaken.

Na de lunch bezoeken we een paar oudheden waaronder de bekendste moskee van Marrakech (aan de buitenkant, niet toegankelijk voor niet moslims) de **Al Kasbah Moskee** met een protserige toren en minaret gebouwd in de twaalfde eeuw. Vlak achter de moskee is een doorgang naar **de Saaïdische graven**. Deze graven uit 1500 vormen een van de belangrijkste monumenten van de stad. Deze begraafplaats met kostbare versieringen, opgedragen aan de Saaïdische dynastie, is gespaard gebleven door sultan Moulay Ismaïl.

Als laatste bezoeken we het **paleis El Badi**. Geïnspireerd door het Alhambra in Grenada, werd dit "onvergelijkelijk paleis" opgericht in 1578. De ruïnes tonen nog steeds de vergane glorie: 360 privékamers en appartementen gebouwd om gezien te worden. De Saoudische soeverein Ahmed El-Mansour liet het bouwen met de meest kostbare materialen: onyx, goud en marmer uit Italië werden geruild voor suiker, gewicht om gewicht.

31 oktober Marrakech - Essaouira

Een saai tochtje van 175 kilometer over een nieuwe snelweg waar we onze hand natuurlijk niet meer voor omdraaien.

1 en 2 november Essaouira

Dit vakantieoord heeft veel bijnamen zoals 'de parel van de Atlantische oceaan' en 'de schone slaapster'. De 18^e eeuwse stad is omgeven voor middeleeuws aandoende kanteelmuren. Er zijn invloeden van de Romeinen, Berbers, Portugezen en Fransen te vinden. De stad is een smeltkroes van volken, culturen en religies.

Nee, hiervoor geldt niet "Essaouira zien en dan sterven". Deze als windsurfparadijs aangeprezen badplaats, is vervallen en 'uitgewoond'. De straten zijn versleten en mogen eigenlijk alleen de naam 'grote zandkuil' dragen, de huizen zijn vervelend en de mensen onvriendelijk.

Ons hotel met de klinkende naam **Hotel Sofitel Essaouira Medina & Spa** is ook niet om over naar huis te schrijven. Het is een vijfsterrenhotel, waar men niet schroomt om 10 euro per uur te rekenen voor gebruik van het draadloos internet. Jammer, we hadden ons er meer van voorgesteld.

3 november Essaouira - Marrakech

Vandaag onweert het en de regen komt met bakken naar beneden. De Marokkanen zijn er erg blij mee. Logisch, ze leven ook voor een groot gedeelte van de landbouw. We zijn nog maar even de droge soeks ingelopen om te kijken of er nog een koopje viel te halen. Vervolgens namen we plaats op het terras van de 'Salon de the', waar we een colaatje dronken en het gedoe op het welbekende plein gadesloegen. Daar hoeft je nooit te vervelen. Er is zoveel te zien. Als de regen losbarst, springen uit alle hoeken en gaten parapluverkopers tevoorschijn. De plattelandsvrouwen stoppen hun zelf gemaakte manden onder bergen plastic. De weg terug naar hotel legden we af in een heus koetsje met twee paarden er voor. Nu wachten we op de man die de onbeschadigde auto komt halen. Morgen stappen we dan helaas weer in het vliegtuig voor de terugreis.